

GARAI PÉTER – JUHÁSZ GÁBOR

Az atipikus foglalkoztatási formák alkalmazásának lehetőségei a társadalmi különbségek csökkentésében

II. rész

Az atipikus foglalkoztatás lehetőségeit befolyásoló tényezők

A vállalkozások véleménye szerint a bértámogatás azonnal érdekeltté teszi őket a foglalkoztatásra. A profittermelési képességhez mérten rendkívül magasnak vélik Magyarországon a fizetéseket és a ráarakódó költségeket. A munkabérhez kapcsolódó magas állami elvonások nagyon meggondolandóvá teszik új alkalmazottak felvételét, ezért igen feszített a humán erőforrás-gazdálkodás a versenyszférában. Különösen igaz volt ez a Dél-Dunántúli Régió vállalatai esetében, ahol jóval alacsonyabb jövedelmek és kevésbé kvalifikált munkát folytató üzemek találhatóak. A hazai gazdaság húzóvállalatai a főváros és környezete térségében vannak, innen távolodva egyre kisebb nyereséggel és alacsonyabb bérekkel működő cégeket találunk. Az üzleti érdekekkel meg egyezően csak addig foglalkoztatnak bértámogatásos dolgozót, amíg az előírások szerint muszáj, utána új, szintén támogatott alkalmazottat keresnek.

Az állami intézmények esetében a foglalkoztatottak létszámát nem piaci szempontok határozzák meg, hanem a megállapított létszámkeret, mely sok esetben eltér a végzett munka valódi súlyától. Az állam gyakorta pazarlóan gazdálkodik a humán erőforrással. A rendszerváltás utáni évek tapasztalatai szerint azok a vállalatok, amelyek privatizá-

lásra kerültek, néhány éven belül óriási eredmény- és produktivitás-növekedést értek el azzal párhuzamosan, hogy az alkalmazottak számát jelentősen (átlagosan 50%-kal) csökkenteni tudták. A magánvállalkozók véleménye egyöntetűen az, hogy az állami szféra rendkívül rossz határfokú, túl bürokratizált, a szükségeseinél sokkal több embert foglalkoztat. Magyarországon a piacgazdaságra történő áttérés a gazdaság szerkezetében megvalósult, az államszervezet esetében viszont nem. Ezt mutatja az állami intézmények véleménye a bértámogatással és a részmunkaidővel kapcsolatban is.

A bértámogatással foglalkoztatottak döntő többsége a versenyszférában dolgozik. Az állami intézmények részmunkaidőben és távmunkában foglalkoztatnak több munkavállalót. Arra a kérdésre, hogy mely atipikus formában tudják elképzelni a foglalkoztatás bővítését legkönnyebben az intézményvezetők, egyértelműen a magánszféra esetében a bértámogatás, az állami szféra esetében a részmunkaidő és a távmunka került megfogalmazásra. Az önfoglalkoztatás mindkét szektor esetében jelen van, alvállalkozóként több területen is egyre nagyobb mértékben veszik igénybe ily módon a külső „munkatársak” munkáját. Ennek legnagyobb előnye, hogy munkaviszonnyal nem jár, az ahhoz kapcsolódó munkáltatói kötelezettségek nincsenek, a feladat elvégzése után semmiféle

továbbfoglalkoztatási kényszer sincs. Hátránya, hogy az önfoglalkoztató vállalkozó jóval nagyobb létbizonytalanságban dolgozik, mint az alkalmazottak.

Valamennyi atipikus foglalkoztatási forma elterjesztésével kapcsolatban a megkérdezett vezetők véleménye alapján úgy képzelhető el jelentősebb javulás, ha az állami támogatási rendszer a munkanélküliek segélyezésének terhére átcsoportosítana az alkalmazottak bértámogatására. A munkára ösztönzés minden fajtáját támogatni kell. Ehhez kapcsolódik igen szorosan az oktatás, az átképzés, a szakképzés és a felnőttképzés piaci viszonyokhoz történő szorosabb igazítása. A társadalmilag hátrányos helyzetű rétegek, melyek közül a legnagyobb és legszorosabb sorsú a cigányság, csak úgy emelkedhetnek fel, ha értékebb tudással rendelkeznek. A modernebb és nagyobb profitot eredményező szakismeretek jóval magasabb áron adhatóak el a munkaerőpiacon és az állami szférában egyaránt.

A roma szervezetek véleménye a cigányság atipikus foglalkoztatásáról, a romák arányai, társadalmi jellemzői Magyarországon

A roma nemzetiségű lakosság szociális szempontból a legrosszabb helyzetben lévő társadalmi réteg Magyarországon. Több vi-

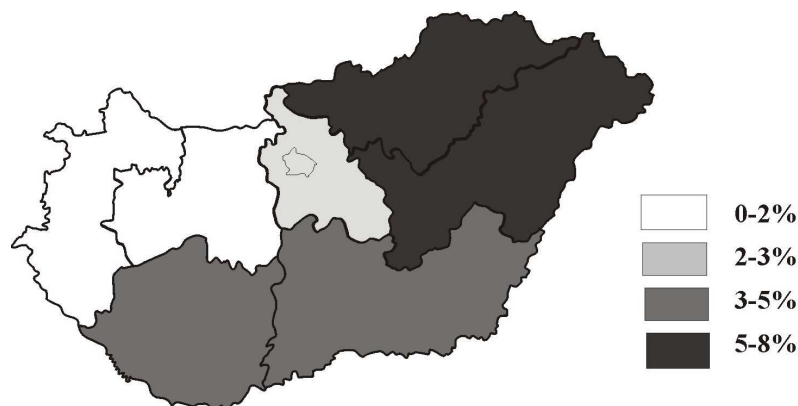
déki területen helyzetük szinte kilátástalan, segélyekből, bűnözésből, gyermekeik után kapott családi pótlékokból, nyomorúságos életkörülményeik miatti gyakori megrokkánásuk után járó nyugdíjukból élnek. A szocializmusban törvényi erővel létrehozták a teljes foglalkoztatást, így a romák is dolgozhattak, asszimilációjuk megindulhatott. A rendszerváltás után tömegesen lettek munkanélküliek, helyzetük azóta sem javult. Társadalmi súlyuk még mindig igen alacsony. Igazi felemelkedésük az életszínvonaluk és a műveltségük emelésével képzelhető el. Foglalkoztatásuk, szociális támogatásuk a nagyobb városokban, elsősorban Budapesten működik eredményesebben. (1. ábra)

A hazai társadalomban az egyetlen nemzetiség, akinek száma évről évre nő, nyomoruk ezzel csak még tovább fokozódik.

A vizsgálat során felkeresett cigány érdekvédelmi intézmények közül hét kisebbségi önkormányzat volt, kettő jogvédő szervezet, egy pedig etnikai iskola. A hazai cigányság foglalkoztatási helyzetét valamennyien katasztrófálisnak ítélték. Elvértve fordul elő olyan roma család Magyarországon, melyben mindkét szülő dolgozik. A gyerekek úgy nőnek fel, hogy a nélkülözés és a segélyekből történő tengődés az egész fiatalkorukat végigkíséri. A munkát, ami az emberi életnek értéket és súlyt ad, a közvetlen környezetükben már gyermekként sem tapasztalhatják meg. A szocialista időkben, amikor teljes foglalkoztatottság volt, a cigányság is dolgozott jellemzően a képzettséget nem igénylő fizikai munkakörökben. A piacgazdaságra való áttérés következtében a legelsők között kerültek utcára, sorsuk azóta teljesen bizonytalan. A szegénységükből eredő bűnözés körökben egyre magasabb arányokat ölt, mely egyre fokozza a magyar társadalomban meglévő előítéleteket és ellenszenvet irányukba. Ez a folyamat örödi

Roma etnikum aránya 2001-ben

(Szerk: Népszámlálási adatok alapján Garai P. 2006)

1. ábra

kört gerjeszt, minél jobban elhatárolódik tőlük a társadalom aktív része, annál kevésbé tudnak megélni, fokozódik a bűnözés, így még nagyobbak lesznek a környezetükben élők averziói. A helyzetüket tovább súlyosbítja, hogy létszámuk és arányuk egyre nő. Ennek oka főként abban keresendő, hogy a gyerekekhez kapcsolódó szociális támogatások a gyereklétszámmal arányosan biztosítanak számukra egyfajta igen szerény színvonalú megélhetést. Sok család számára a gyermekvállalás jelenti az egyetlen alternatívát a munkanélküliséggel és a megélhetési bűnözéssel szemben.

A roma szervezetek mindegyikének fő célja, hogy a cigányság foglalkoztatási rátáját javítsák, társadalmi elfogadottságukat növeljék, iskolai és szakmai ismereteiket fejlesszék. Rendkívül fontosnak tartják, hogy állami támogatásokat ne csak szociális segélyek formájában biztosítsanak, hanem az elhelyezkedést megkönnyítő módokon. A munkavégzés lehetséges formái közül természetesen a leghatékonyabbnak a főállású, teljes időben történő alkalmazást tartják. Ez a jelenlegi magas munkanélküliség mellett igen kevés roma számára elérhető. Jelentősek a különbségek a Közép- és a Dél-Dunántúli Régió megyéi között. A Dél-Dunántúlon a cigányság száma sokkal nagyobb, munkanélküliségi

arányai szintén, ebből kifolyólag a társadalom előítéletei, ellenséges véleménye jóval hangsúlyosabb, mint a Közép-Dunántúlon.

A roma vezetők az atipikus foglalkoztatás formái közül a részmunkaidőt tartják a legkönnyebben elterjeszhetőnek, mely a cigányság életformájához, illetve a hosszú munkanélküliséghez történt hozzászokáshoz jobban egyeztethető. Az önfoglalkoztatást saját tőke hiányában, a távmunkát pedig a rendkívül rossz otthoni körülmények miatt szinte elképzelhetetlennek tartják. Vanak módosabb roma családok, akik vállalkozóként, önfoglalkoztatóként főként művészeti, zenei, szórakoztató ipari, kiskereskedelmi tevékenységet végeznek. Számuk a teljes népességhez képest rendkívül elenyésző.

A foglalkoztatás növeléséhez csak időszakos megoldást jelent a bértámogatások folyósítása. A roma kisebbségi önkormányzati képviselők folyamatosan hangsúlyozták az oktatás, elsősorban a szakképzés támogatásának szükségességét. A roma iskola munkatársai felhívták a figyelmet arra, hogy jelenleg Magyarországon az oktatásban egy sajátos anomália alakult ki. A 2004/2005-ös tanévben mintegy 3000 fővel több főiskolás-egyetemista kezdte meg a tanulmányait felsőfokú oktatási intézményben, mint ahány első osztályos általános isko-

lás (KSH 2004). Ez számos problémát jelöl a hazai oktatási rendszerben. A felsőoktatás a gazdaság igényeitől messze elrugaszkodott, mivel a megkérdezett vállalatvezetők, illetve a munkaerő-piaci szakemberek véleménye szerint is elsősorban szakmunkásokra van szükség, nem diplomás vezetőkre. A magyar társadalomban igen komoly presztízse van a felsőfokú végzettségnek, az a munkavállaló, aki főiskolát, vagy egyetemet végzett csak nagyon nehezen szánja rá magát az alacsonyabb rangot jelentő szakmai, vagy fizikai munkára. Egyre ijesztőbb méreteket ölt a diplomás pályakezdekők munkanélküliségi rátája is. A Dél-Dunántúli Régióban a munkaügyi központok statisztikái alapján az elmúlt öt év során évi 30-40%-kal nőtt a diplomás munkanélküliek száma. A bejelentett álláshelyek száma viszont évről évre kevesebb értelmiségi státuszra vonatkozik. A gazdaság igényei egyértelműen szakmunkásokra szólnak.

A gazdaság szempontjából sokkal aggasztóbb jelenség, hogy az utóbbi években a szakmunkások oktatása egyre kisebb létszámban történik. A roma vezetők szerint a cigányság munkához jutását ez a sajátos helyzet nagymértékben elősegítheti. Ők alapvetően a fizikai munkához, illetve a szakmai képzésekhez könnyebben átcsoportosíthatóak. Ha sikerülne a hiányszakmákra (építőipari, gépészeti, vendéglátóipari szakmák) orientálni és beiskolázni a cigány gyerekeket, a végzés után jó eséllyel találhatnának maguknak munkát, főként ha állami támogatással, kezdetben részmunkaidőben foglalkoztatnák őket. Az államilag támogatott átképzés és a szakmai oktatás az atipikus foglalkoztatás elősegítését nagymértékben megkönnyítené.

Következtetések

Az atipikus foglalkoztatás bővítése mindkét vizsgált régió esetében elsősorban nem gazdasági igényeket szolgál, hanem szociális funkciókat. A versenyszférában bőségesen rendelkezésre áll

szabad munkaerő, mely az Európai Unió viszonylatában nem számít túl drágának. A munkáltatók viszonylag könnyen találnak főállású alkalmazottakat, ezért a nem konvencionális foglalkoztatási formákra kevésbé tartanak igényt. Magyar sajátosság, hogy a viszonylag alacsonyabb bérekhez egy magas közteher és adótétel társul, megdrágítva ezzel az élőmunkát. A megkérdezett gazdálkodó szervezetek valamennyien igénylik a bér vagy közterheinek támogatását. Jelenleg az állam ilyen irányú dotációi csak meghatározott időre vonatkoznak, ha a támogatás lejár, egy rövid továbbfoglalkoztatás után a munkáltatók sok esetben megválnak alkalmazottaiktól, majd egy újabb államilag támogatható dolgozót vesznek fel. Az állami bértámogatás rendszere csak úgy lehet hatékony, ha a tartós és hosszú távú alkalmazást segíti elő.

A munkáltatók szerint komolyabb lehetőségei a részmunkaidő nagyobb mérvű bevezetésének lehetnének. Az álláskeresői támogatásra (a köznyelvben munkanélküli-segélyre) fordított összegeket szintén bértámogatás formájában a részmunkaidővel foglalkoztatott dolgozók bérének vagy közterheinek részleges finanszírozására lehetne fordítani. A napi nyolc óránál rövidebb munkaidőben alkalmazott dolgozók a tapasztalatok szerint elsősorban fizikai és szakmunkák esetében képzelhetőek el.

Igen nagy különbséget mutatott az állami intézményvezetők és a vállalatvezetők véleménye a tekintetben, hogy mely társadalmi rétegek foglalkoztatására lennének nyitottak részmunkaidőben. Diplomásokra, azon belül pályakezdekőkre a versenyszféra szinte egyáltalán nem tart igényt. Az oktatási rendszer hozzáférhetővé tétele valóban tömegeket mozgatott meg, akik a rendkívül nagy presztízssértéssel bíró egyetemi, főiskolai végzettségek irányába mozdultak. Ennek történeti okai vannak. A szocializmus éveiben Magyarországon nagyon

alacsonyok voltak az egyetemi kéretszámok, igen kevesen juthattak be a kis kapacitású felsőoktatási rendszerbe, a diplomának így rendkívül magas presztízssértéke lett. A 90-es években kinyíltak az egyetemek kapui, évről évre többen iratkoztak be. Mára óriási túlképzés lett diplomásokból, szinte csak az állami intézmények biztosítanak elhelyezkedési lehetőséget a pályakezdekők számára. A gazdaság gyakorlatilag bírja, tapasztaltabb szakembereket igényel. Az állami szféra jelezte, hogy friss diplomás pályakezdekőket tudna elhelyezni részmunkaidőben.

A távmunka esetében Közép- és Dél-Dunántúl között mutatkozott érdemi különbség. A Közép-Dunántúli Régió vállalatvezetői a pénzügyi, számviteli, könyvelési feladataikat, illetve azok egy részét, valamint egyes termeléshez kapcsolódó tervezési feladatot külső munkahelyekkel is bonyolítanak. Minden esetben a nagyobb és hatékonyabban (magasabb hozzáadott értékkel) rendelkező vállalatok mutattak hajlandóságot a távmunka ilyen jellegű alkalmazására. A Dél-Dunántúlon, ahol jóval kevésbé kvalifikált munkaerőre épül a gazdálkodó szervezetek tevékenysége, alig lehetett a távmunkával találkozni.

Az önfoglalkoztatás nagyobb saját erőt igényel, tőkét, piacot, fizetőképessé keresletet, (hogy a terméket, vagy szolgáltatást értékesíteni lehessen) ami szintén a fejlettebb régiókban áll rendelkezésre. Olyan szakmák esetében képzelhető el, ahol viszonylag kisebb eszköz-, illetve műszaki beruházásra van szükség. Alvállalkozóként szintén működhetnek az önfoglalkoztató munkavállalók, de ez esetben hatványozott a létbizonytalanságuk, mivel munkajogi státuszuk sokkal kevesebb jogot és jogosultságot tartalmaz.

Összegzésként elmondható, hogy Magyarországon az atipikus foglalkoztatási formák mindegyike erősen kötődik az állami támogatásokhoz. Gazdasági súlyuk igen csekély, társadalmi megítélésük negatív hangulatú. A foglalkoztatásnak ezek a formái mindenképpen a társadalmi

jólét elősegítésének eszközei. Álláskeresési támogatás helyett sokkal nagyobb eredményt lehet elérni foglalkoztatási támogatás nyújtásával. Ahhoz viszont, hogy a legrászorultabb területeket és társadalmi csoportokat érje el a dotáció, nagyon pontosan fel kell térképezni az egyes térségek jellemzőit. Még ilyen kicsi országban sem lehet a helyi sajátosságokat figyelmen kívül hagyó munkaerő-piaci szociális stratégiát kidolgozni.

A szociális jólét kialakítása és fenntartása Magyarországon a rendszerváltás óta eltelt 15 évben folyamatosan zajlik. Mintája a nyugat-európai rendszer, melyet egy sokkal kisebb teljesítményű és jelenleg még mindig alakulóban lévő gazdasági struktúra lehetőségeiből kell finanszírozni. Egy gyengébb gazdaság szegényebb államot eredményez, melynek nagyon hatékonyan kell felhasználni minden rendelkezésre álló forrást. A szociális támogatásokat célszerűen és hatékonyan a foglalkoztatás bővítésével összekapcsolva kell folyósítani. Az oktatásba és az élő munka bővítésébe fektetett pénzek multiplikátor hatást fejthetnek ki, így akár többszöröse is visszafolyhat. A cigányság passzív segélyezési rendszerének átalakítása aktív foglalkoztatáspolitikai támogatással alakulhat át. Az atipikus foglalkoztatási formák terjedése ezt a folyamatot egészséges ütemben képes elősegíteni.

Felhasznált irodalom

- Császár Zs. 2004: Magyarország oktatás-földrajza. A magyar közoktatás területi sajátosságai. Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 189 p.
- Ékes I. 2000: A távmunkáról. Munkaügyi Szemle, 44. évfolyam, 9/2000, pp. 9-12.

- Frey M. – Gere I. 1994: Részmunkaidős foglalkoztatás – a kihasználatlan lehetőség. In: Közgazdasági Szemle, XLI. évf., 9. sz., pp. 784-800.
- Frey M. – Gere I. 1994: Részmunkaidős foglalkoztatás: vágyálomból valóság? In: Magyarország átalakulóban, Nép-jóléti Minisztérium, Budapest, pp. 41-72.
- Frey M. 2000: Részmunkaidős foglalkoztatás Hollandiában I. rész. In: Munkaügyi Szemle, XLIV. évf., 11. sz., pp. 13-16. II. rész. In: Munkaügyi Szemle, XLIV. évf., 12. sz., pp. 13-16.
- Garai P. 2006: A szakképzés és a munkaerőpiac sajátosságai Kaposváron. In: Szakoktatás, 56. évf., 5. sz., pp. 28-38.
- Garai P. 2006: Az iskolai rendszerű szakképzés helyzete a Dél-Dunántúli Régióban. In: Tésits R.-Tóth J.-Romvári M. (szerk.) Innovációk a térben – A terület-és településfejlesztés aktuális kérdései. Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolája, Pécs, pp. 7-29.
- Garai P. 2006: Az iskolai rendszerű szakképzés helyzete Somogy megyében. In: Baranyai G.-Tóth J. (szerk.) Földrajzi Tanulmányok a pécsi doktori iskolából V. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 192-207.
- Koncz K. 1985: Tények és érvek a részmunkaidős foglalkoztatás mellett. In: Munkaügyi Szemle, XXIX. évf., 7. sz., pp. 1-6.
- Seres A. 2002: Részmunkaidő alkalmazásának tapasztalatai. In: Munkaügyi Szemle, XLVI. évf., 2.sz., pp. 12-15.
- Tésits R. – Bokor É. 2005: New directions in the spreading of Hungarian telework. – In: Tésits R. – Tóth J. – Vonyó J. 2005: Atypical Forms of Employment Expansion – Experiences of the Visegrad Countries, Doctoral School of Earth Sciences – Baranya County Labour Centre, pp. 127-150.
- Tésits R. – Bokor L. 2005: Esélyegyenlőség a munkaerőpiacon – Az FMM-IHM kísérleti távmunkaprogram monitoring-vizsgálata. In: Wilhelm Z – Bugya T. (szerk.) 2005: Tanulmányok Tóth Józsefnek. Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola; Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs.
- Tésits R. – Székely É. – Apró A. Z. – Mátrai J. 2005: Non-conventional employment on labour market: self-employment in Baranya County. – In: Tésits R. – Tóth J. – Vonyó J. 2005: Atypical Forms of Employment Expansion – Experiences of the Visegrad Countries, Doctoral School of Earth Sciences – Baranya County Labour Centre, pp.151-176.
- Tésits R. 2004: Az atipikus foglalkoztatási formák területi vizsgálatának elméleti alapjai. – Humánpolitikai Szemle, XV. évfolyam 2. szám, Budapest, pp. 12-23.
- Tésits R. 2004: The Theoretical Grounds to Regional Analysis of Atypical Employment Forms. – Journal of Labour and Social Policy, Praca a Socialna Politika, Bratislava, Slovakia, XII. 11., 2004, pp. 15-22.
- Tésits, R.-Tóth, J.-Vonyó, J. 2005: Atypical Forms of Employment Expansion – Experience of the Visegrad Countries. Doctoral School of Earth Sciences – Baranya County Labour Centre, Pécs, 254 p.
- Tésits R. – Bokor L. 2004: Új irányok a magyarországi távmunka terjedésében I. Humánpolitikai Szemle, XVI. évfolyam. 1., Budapest, pp. 7-17. II. Humánpolitikai Szemle, XVI. évfolyam. 2., Budapest, pp. 16-28.
- Tésits R. – Székely É. – Apró A. Z. – Mátrai J. 2005: Nem-konvencionális foglalkoztatás a munkaerőpiacon: az önfoglalkoztatás Baranya megyében I. – Humánpolitikai Szemle XVI. évfolyam. 10., Budapest pp. 40-49. II. – Humánpolitikai Szemle XVI. évfolyam. 11., Budapest pp. 47-59.
- Tímár J. 1977: Munkaerőtervezés és az oktatás fejlesztése. In: Köznevelés, 1977. 32. szám, pp. 10-11.
- Tóth J. – Trócsányi A. 1997: A magyarság kulturális földrajza. Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 226 p.
- Trócsányi A. – Tóth J. 2002: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 361 p.